

MAGYAR ZOLTÁN: ERDÉLYI MAGYAR HIEDELEMMONDA-KATALÓGUS Hiedelmek történetekbe ágyazva

A Kairosz Kiadó gondozásában megjelentetett *Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus* több mint két évtizedes, elkötelezett és intenzív gyűjtő- és kutatómunka eredménye. A szerző – a kincsmondák nélkül is – mintegy 5300 mondatípust rendszerez 35 000 folklórszöveg alapján. Az általa az utóbbi húsz-huszonöt évben létrehozott Erdélyi Magyar Hiedelemmonda Archívumba, amely az itt ismertetett mű alapjául szolgál, rendkívül nagy számban kerültek be ugyanis olyan publikált mondaszövegek, amelyek különböző kiadványokban, sajtóorgánumban láttak napvilágot az utóbbi kétszáz évben, múzeumi, tanszéki adattárak mélyén heverték kéziratosságotként, vagy önkéntes gyűjtők magánarchívumainak részét képezték. Az előbb említettek mellett az Erdélyi Magyar Hiedelemmonda Archívum anyagának meghatározó része Magyar Zoltán egész Erdélyt felölelő, kiterjedt terepmunkájának hozadéka.

A szerző által elvégzett, példaértékű kutatói és gyűjtői „előmunkálatok” már eddig is figyelemre méltó műveket eredményeztek, amelyeknek köszönhetően számos, korábban „fehér foltnak” számító erdélyi tájegység került fel a magyar néprajzkutatás virtuális térképére. Elegendő itt a szerző korábban publikált táji mondagyűjteményeire (*A csángók mondavilága*, 2003; *Kalotaszegi népmondák*, 2004; *Népmondák a Kis-Küküllő mentén*, 2005; *A Szilágyosság mondahagyománya*, 2007; *Népmondák Erdély szívében. Alsó-Fehér megye mondahagyománya*, 2008; *Hunyad megyei népmondák*, 2009; *Erdélyi népmondák I–II.*, 2011; *Mezőségi népmondák*, 2012 stb.) vagy azokra a mesemondói egyéniségmonográfiákra utalni, melyekben hiedelemmondák is nagy számban szerepelnek (*Így beszéltek Farkasok patakán. Tankó Fülöp Gyugyu történetei*, 2008; *Csinódi népköltészet. Az Úz-völgyi csángók folklórhagyománya*, 2009 stb.).

A négy kötet külső megjelenése – a szerző 2018-ban megjelent tizenkét kötetes, hiánypótló kézikönyvsorozatának külleméhez hasonlóan – elegáns és szép, borítóján a szilágyolomperti református templom késő barokk mennyezetkazettáinak allegorikus képei láthatók. A négykötetes kézikönyv szerkesztési megoldásai követik az előbb említett kézikönyvsorozatra jellemző módszertani megfontolásokat: a mondaanyagot témakörök szerinti tagolásban, tartalmi szintek szerinti bontásban ismerteti, részletesen felrajzolva az egymásra épülő típusok és altípusok logikus, összetett hálózatát. A kapcsolati hálók és átmenetek érzékeltetésére hivatott a belső utalások komplex rendszere. A szerző által ismertetett típusok

saját típuszámmal és típuscímmel jelennek meg, ezt követi az adott történet szüzszerű ismertetése, majd annotáció gyanánt a forráshelyek részletes felsorolása regionális tagolásban (Partium, Észak-Erdély, Dél-Erdély, Székelyföld, Gyimes) és kronologikus rendben.

A kézikönyv első kötete *A természetfeletti világ* alcímet viseli, és azon természetfeletti lények narratív hagyománykörét mutatja be, amelyek az erdélyi magyarság folklórjának is részét képezik, sőt számos esetben az egész magyar folklór sajátos jelenségének tekinthetők. A sorsmondák, előjelek, a halál és halottak témaköre, a túlvilágjárásról beszámoló népi hagyományok mellett e kötet rendszerezi a kísértetről, ördögről, ördögszolgáról, lidércről (ördögserzetőről), különféle ártó démonokról (váltott gyerek, betegségdémon, kedd asszonya) és természeti démonokról (fehér ember, ősz ember, vadleány, erdők anyja, törpe, bányaszellem stb.) szóló hagyománykört, valamint a történeti mitikus lények közé sorolt óriásokról és tündérekéről szóló gazdag folklóranyagot, a tündérek „elboszorkányosodását” megjelenítő szépasszony-hiedelemkörig bezárólag.

A második kötet reális „lények” nem hétköznapi cselekedeteit mutatja be. E mágikus tudású és/vagy képességű emberekről szóló hagyományok sorában az erdélyi folklórban is a boszorkányról maradt fenn a legtöbb történet. Tipológiai is a boszorkány-hiedelemkör szöveghagyománya a legváltozatosabb – felölelve még a 16–18. századi erdélyi boszorkányperek tanúkihallgatási aktáinak anyagát is. A kézikönyv e kötetének második fele emellett számos egyéb, rendkívül gazdag szövegkorpusszal jellemezhető hagyománykört is bemutat (tudós/mondó/néző, halottlátó, táltos/jövendőelő, garabonciás, román pap, ördögös magyar pap, mesterségek tudósai, gyógyító stb.). Ez utóbbiak közül különösen a román pap hiedelemalakja tekinthető tájspecifikus elemnek, amely máig élő narratív hiedelmek és paraliturgikus gyakorlatok sora formájában van jelen a mindennapi élet számos szférájában.

A kézikönyv harmadik kötete az erdélyi hiedelemtörténetek egyéb témaköreit ismerteti – kezdve az átváltozó emberekről szóló hagyományokkal (farkasember, prikulics), amely témacsoportot a különféle szörnyekről és állatokról, mitikus növényekről, mágikus tárgyakról szóló fejezetek követik. A szerző külön-külön tematikus egységet szentelt a tabumondáknak, a mindennapi mágiáról szóló folklórszövegeknek (rontás, csinálmány, szerelmi rontás, igézet), a gyerekijesztőkről és égitestfaló lényekről szóló hagyományoknak, az álhiedelemmondának nevezett hiedelemellenes népi elbeszéléseknek, végül pedig mindazoknak a kortárs (városi) modern mondáknak, melyek közé az UFO-történetek is besorolhatók. A számottevő hiedelemháttérrel rendelkező kincsmondák csak utalás-szerűen jelennek meg e kézikönyvben, ugyanis ezek szerves részét képezik a magyar történeti mondák korábban említett, tizenkét kötetes, hiánypótló katalógusának. A harmadik kötetet az erdélyi magyar hiedelemmondák terjedelmes bibliográfiája zárja.

A kézikönyvsorozat utolsó kötetének első fele egy, a tárgyszavak szövegkörnyezetének változatos aspektusait bemutató, terjedelmes és részletes motívumindex. Az indexet az erdélyi hiedelemanyagot a nemzetközi szövegparhuzamokkal egybevető, részletes konkordanciajegyzék követi, végül pedig a negyedik kötet végén a mondarendszerezés elméleti szintézise kapott helyett. A tanulmányokban szó esik a magyar és nemzetközi hiedelemrendszerezés kutatástörténetéről, az adatbázis fogalmával kapcsolatos módszertani megfontolásokról, az erdélyi hiedelemmondák regionális és kronológiai tagolódásáról, az alkalmankénti műfaji átmenetekről, továbbá mindazokról a sajátosságokról, melyek a szerző értelmezése szerint részben vagy egészben kizárólag az erdélyi hiedelemanyagra jellemzők. A negyedik kötetet angol nyelvű összefoglaló zárja. Kifejezetten hasznos megoldás, hogy az egyes kötetek részletes tartalomjegyzékei is kétnyelvűek, megkönnyítve a nem magyar anyanyelvű szakemberek és laikus érdeklődők tájékozódását.

Magyar Zoltán újabb jelentős, hiánypótló és példaértékű kézikönyve átfogó képet nyújt az erdélyi magyarság gazdag és változatos hiedelemvilágáról és népi elbeszélő kultúrájáról, valamint azok tágabb szociokulturális kontextusairól. A szerző által elvégzett több évtizedes, elkötelezett és intenzív gyűjtő- és kutatómunkának, valamint az ismertetett kézikönyv vitathatatlan szakmai érdemeinek köszönhetően joggal várható, hogy az rövid időn belül megkerülhetetlen tudományos segédanyaggá válik a szűkebb témakör, valamint általában az erdélyi népi kultúra iránt érdeklő szakemberek és a laikus érdeklődők számára egyaránt. Nem utolsósorban azért, mert Magyar Zoltán munkája egyszerre tudományos és szépirodalmi emlékműve sok-sok erdélyi magyar generáció képzeletvilágának, létszemléletének és mesélő kedvének.

(Magyar Zoltán: Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus. Típus- és motívum-index I–IV. Budapest, Kairosz Kiadó, 2021. 1995 oldal: I. A természetfeletti világ. 629 oldal; II. Természetfeletti tudással és képességgel rendelkező emberek. 496 oldal; III. Egyéb mondák és bibliográfia. 394 oldal; IV. Index, konkordancia, tanulmányok. 476 oldal.)

Berta Péter

Honorary Research Associate
School of Slavonic and East European Studies
University College London, Egyesült Királyság
tudományos főmunkatárs
Budapesti Gazdasági Egyetem Kommunikáció Tanszék, Budapest